

Cultuur als ‘software’ van de maatschappij. Cultuur als probleem, cultuur als oplossing.

Door Hicham Khalidi, Directeur Jan van Eyck Academie, Maastricht

10 april 2022

Deze paper is ingegeven door de voortgaande ecologische en sociale crises en het effect hiervan op het domein cultuur en het vraagstuk hoe cultuur bijdraagt aan deze crises, maar tegelijkertijd een oplossing kan bieden. Ik heb mij laten leiden door de vraag binnen deze commissie: Welke bijdrage(n) zou de culturele en creatieve sector moeten leveren aan het aanpakken van maatschappelijke opgaven? Aan welke maatschappelijke opgaven en op welke manier?

Hierbij begin ik met het begrip cultuur. Cultuur is voor mij het geheel aan normen, waarden en hoe we de wereld ervaren en delen. Middels het mechanisme van cultuur kunnen wij de wereld denken en tegelijkertijd ook scheppen. Kunst, vormgeving, architectuur, muziek, literatuur e.d. zijn afgeleiden van cultuur en middels deze afgeleiden kunnen wij de wereld anders ervaren en anders vormgeven.

Het cultuurbestel oftewel de culturele en creatieve sector is het geheel aan organisaties en personen die betrokken zijn bij cultuur en cultuurbeleid. De komende jaren is het van belang dat we met het cultuurbestel grote vraagstukken structureel, fundamenteel en met een kritische en opbouwende houding gaan aanpakken. Hierbij moeten we rekenschap geven aan de plek die cultuur heeft binnen onze maatschappij. Ook willen we streven naar een inclusief en eerlijk cultuurbestel. Hiermee schaar ik mij achter het onlangs uitgekomen rapport *Beweging in het bestel* van de Raad voor Cultuur (2022).¹

Echter, als het gaat om maatschappelijke opgaven, dan is het belangrijk dat we erkennen dat cultuur zowel het probleem als de oplossing is. De schrijver Amitav Ghosh verwoordt het treffend door de ecologische en sociale crises als een crisis van cultuur te zien en daardoor die van de verbeelding.² Cultuur wekt het verlangen op in de mens en doet hem aspireren naar nieuwe werelden die ons bijvoorbeeld via kunst, muziek en literatuur zowel lichamelijk als geestelijk voeden. Tegelijkertijd kan dit verlangen via een commodificatie van de wereld (het vormgeven en creëren van producten bijvoorbeeld) tot een directe toename van bijvoorbeeld de koolstofeconomie leiden. Namelijk, wij geven de wereld ook direct vorm via onze verbeelding, denk aan hoe een auto of een huis is vormgegeven, maar ook aan hoe onze politieke en sociale weefsels zijn vormgegeven. De manier hoe deze producten of systemen tot stand komen is cultureel bepaald en kunnen direct leiden tot ongelijkheden in de maatschappij. Cultuur is tegelijkertijd ook de oplossing. Het muntje valt als het ware twee kanten op. Cultuur is als de ‘software’ van de maatschappij. Zoals de president van de Europese Commissie Ursula von der Leyen in haar betoog voor de Nieuwe Europese Bauhaus heeft aangegeven moet cultuur centraal staan in de grote transitie die nodig is om oplossingen te formuleren voor onze ecologische en sociale crises.³ Cultuur leidt tot verscheidenheid en dit is van wezenlijk belang voor een complexe kijk op de complexe opgaven. Verscheidenheid is de sleutel voor de maatschappelijke opgaven, en hierop

¹ Raad voor Cultuur (2022). *Beweging in het bestel*, op weg naar een nieuw besteladvies.

² Ghosh, A. (2017). *The great derangement*. University of Chicago Press.

³ Europese Unie. Nieuwe Europese Bauhaus. Geraadpleegd op 10 april 2022, van https://europa.eu/new-european-bauhaus/index_nl

moeten we niet besparen. Het is nu niet de tijd voor besparingen zoals de directeur van het Klimaatonderzoeksinstituut Potsdam Institute for Climate Impact Research Johan Rockström dat heeft gezegd. Integendeel, we moeten variëteit, diversiteit en wat daaruit kan voortvloeien maximaal benutten.⁴ Hierbij is het belangrijk dat we de culturele en creatieve sector niet instrumentaliseren, maar dat we het potentieel van de sector benutten.

Hiernaast moet er een ethische besef aan de basis van onze visie op cultuur liggen. Het vraagstuk van de socioloog Rolando Vázquez kan ons hierbij van dienst zijn. Hij vraagt zich af of we een ethisch leven kunnen leiden in een historische orde waarin ons welzijn, ons gevoel van prestatie, de bevrediging van onze genoegens en verlangens afhankelijk zijn van de consumptie van het leven, van het leven van anderen en het leven van de aarde.⁵

Wanneer we cultuur niet meer zien als een aparte administratieve en functionele categorie, maar als een inherente basis van hoe we de wereld ervaren, dat zorgt dit voor een algehele integratie van cultuur in onze levens. Dan dragen we, vanuit welke functie ook, kunst en cultuur uit. We hebben deze wereld gecreëerd vanuit ons denkvermogen, vanuit onze verbeelding, dus dan kunnen we hem ook anders verbeelden.

Maatschappelijke opgaven

De ecologische crisis en de sociale crisis zijn voor mij de grootste maatschappelijke opgaven. De ecologische crisis komt voort uit het geheel van de verandering van het klimaat, het verlies van biodiversiteit, water schaarste en bijvoorbeeld de energie crisis die we op dit moment in Europa meemaken. De ecologische crisis is tegelijkertijd ook een sociale crisis. De energie crisis komt bijvoorbeeld het meest hard aan bij de laagste inkomens van de bevolking. Bovendien bestaat er een directe ongelijkheid tussen degenen (landen, regio's, personen) die de ecologische crisis veroorzaken en degenen waarop deze crisis het meeste invloed heeft. Deze ongelijkheid moet vervat worden in de oplossingen voor deze crises (energie- en voedsellandbouwtransitie, watermanagement etc.). Dit is wat we noemen ecologische en sociale rechtvaardigheid.

Welke bijdragen kan het cultuurbestel leveren?

Allereerst moeten we de sector wendbaarder en weerbaarder maken door hem duurzamer, inclusiever, rechtvaardiger en minder precair te maken. Ten tweede moeten we de culturele en creatieve sector gaan inzetten voor de grote maatschappelijke vraagstukken zonder hem te instrumentaliseren. Dit kunnen we doen door de sector te stimuleren na te denken over deze vraagstukken en deze aan te pakken, maar het wel aan de sector over te laten hoe deze vraagstukken moeten worden aangepakt.

⁴ Zeynep Kubat (25 maart 2022). Solidariteit na efficiëntiebeleid? Interview met Hicham Khalidi. Geraadpleegd 10 april 2022, van <https://www.rektoverso.be/artikel/solidariteit-na-efficientiebeleid-interview-met-hicham-khalidi>

⁵ Rolando Vázquez (2019). *Vistas of Modernity. Decolonial aesthetics and the end of the contemporary.* Mondriaan Fonds/Jap Sam Books.

Hiervoor is een lange termijn visie en focus binnen het cultuurbestel van groot belang. Op kortere termijn moeten gerichte stappen gezet worden.⁶ Korte termijn stappen kunnen zijn het oplossen van de financiële precare situatie van makers die is ontstaan en/of versterkt door de Corona crisis. Hiernaast kan het instellen van een Duurzaamheidscode en Gedragscode naast de al bestaande codes Inclusie en Diversiteit en de Fair Practice code helpen het bewustzijn te vergroten van de grote thema's binnen het cultuurbestel. We moeten rekenschap geven van de positie die cultuur heeft binnen onze samenleving en hoe een andere kijk op wat cultuur betekent bij mensen kan helpen in het nadenken en het formuleren van oplossingen voor de grote vraagstukken. Door een integrale aanpak van cultuureducatie binnen het cultuur- en educatiebestel kan de rol van cultuur in de samenleving worden versterkt alsmede de relatie tussen cultuur, transitie en crises worden besproken. Cultuureducatie helpt ook bij het ontwikkelen van nieuw publiek.

Een lange termijn visie en focus behoort strategisch te zijn uitgelijnd met de klimaat- en transitiedoelstellingen in Nederland. Door de sector te laten aansluiten bij andere sectoren, bijvoorbeeld met het educatiebestel, de gezondheidszorg en het bedrijfsleven kunnen maatschappelijke opgaven op verschillende niveaus en vanuit verschillende oogpunten worden aangepakt. Ook kan hierdoor in een betere doorloop worden voorzien in de looppaden van bijvoorbeeld studenten. Zij moeten in hun looppad altijd kunnen kiezen en schakelen en al vroeg in hun looppad te maken krijgen met de transitithema's. Door bijvoorbeeld het cultuurbestel en het educatiebestel dichter bij elkaar te brengen kan er geprofiteerd worden van de mogelijkheden om bijvoorbeeld academisch en artistiek onderzoek bij elkaar te brengen en dit kan leiden tot nieuwe inzichten en ideeën. Een vergroting van de mobiliteit tussen disciplines en sectoren kan leiden tot betere loopbaankansen, talentontwikkeling en de ontwikkeling van het publiek.

Conclusie

We moeten het cultuurbestel gaan inzetten voor de grote transitie die nodig is om de ecologische en sociale crisis het hoofd te bieden. Hiervoor moeten we het cultuurbestel wendbaarder, weerbaarder, minder precair, maar ook duurzamer en inclusiever maken. Dit doen we door twee tijdspaden te bewandelen. Op de korte termijn kan bijvoorbeeld ingezet worden op de precare situatie van makers en cultuureducatie. Cultuur moet weer midden in de maatschappij komen te staan en aan een inclusief en eerlijk cultuurbestel moet een ethisch besef ten grondslag liggen. Op de langere termijn is een transformatie nodig van het cultuurbestel, waarbij er wordt uitgegaan van verscheidenheid zowel op cultureel als op educatief niveau. Er moet worden geïnvesteerd in ons cultuurbestel. Noodzakelijk is een uitlijning van het cultuurbestel met de klimaatdoelstellingen in Nederland. Door het cultuurbestel en het educatiebestel dichter naar elkaar toe te brengen kunnen maatschappelijke opgaven op verschillende niveaus en vanuit verschillende oogpunten worden bekeken en aangepakt. Een interdisciplinaire en intersectorale culturele en creatieve sector is van groot belang voor de mobiliteit van makers, talentontwikkeling en ontwikkeling van het publiek. Grote complexe vraagstukken vereisen namelijk een complexe aanpak.

⁶ Raad voor Cultuur (2022). Beweging in het bestel, op weg naar een nieuw besteladvies.